

Historikeren C. F. Allen og det danske folk

Af Grethe Jensen

I 1840 udkom Allens ungdomsværk: Haandbog i Fædrelandets Historie for første gang. Bogen var et prisskrift valgt af Selskabet for Efterslægten. Blandt bedømmerne taltes flere af enevældens mænd. Lad så være, at nogle af dem endnu på den tid regnedes blandt de mere liberale, mådeholdets mænd var de dog uden tvivl: A. S. Ørsted, Jonas Collin og biskop Mynster blandt andre.

Især A. S. Ørsted læste Allens udkast med skepsis. Han mente, at forfatterens dom over både adelsstand og visse konger var alt for hård. Allen takkede for kritikken, omend han ikke i alle tilfælde kunne tilegne sig kritikernes anskuelser.

Og ironisk nok var det måske selve den bundne opgave, som Selskabet for Efterslægten havde udstukket: at skildre fædrelandets historie med stadigt henblik på folkets og statens indre udvikling, der gjorde Allen særlig velegnet til at blive dette skrifs forfatter.

Som den nye tids – nationalliberalismens – mand havde Allen – som vel alle revolutionære før og siden – dannet sig en meningsfuld helhedsforståelse af den nationale historie. En forståelse, der gennem påvisningen af tidligere tiders uretfærdige undertrykkelse af folket skulle give kampbrødet for den ny tids »genindsættelse af folket i dets oprindelige rettigheder«.

Men af hvem bestod nu dette 'folk'? Som for andre progressive og revolutionære til andre tider kunne heller ikke for Allen 'folket' blot være en betegnelse for alle danske. Det danske samfund var og havde i lange tider været et klassesamfund, og mellem samfundets klasser havde der ind imellem åbenlyst, men oftest i det stille stået en kamp om magten i staten. I denne kamp måtte der vælges side, og Allen var at finde på 'folkets', borgeres og bønderes side.

Men blot ved den sprogbrug, jeg her har benyttet, står man i fare for at 'modernisere' Allen utilgiveligt. Ikke fordi der i det sagte i

sig selv er noget urimeligt, men fordi begrebet 'folk' såvel for Allen som for andre af hans samtidige – f.eks. Grundtvig – hentedede sit meningsindhold i den tids, fra vores tankeverden ganske meget forskellige, ideologi. Allen øste af den irrationelle og nationalbevidste romantiks idékreds og så heri et væsentligt fremskridt i forhold til den »flade og åndløse« menneskerettigheds- og oplysningsfilosofi, der også i Danmark havde kendetegnet tiden omkring den første franske revolution.

For 1700-tallets filosofiske skribenter havde kampen drejet sig om det abstrakte menneskes frihedsrettigheder. Allerede Rousseau og i Tyskland J. G. Herder reagerede dog på oplysningstidens hovmodige tro på fremskridtet, der uden videre afskrev fortiden og den nationale, kulturelle egenart som ufornuftig.

Det var dog vel først med de napoleonske erobringskrige, at reaktionen blev almindelig. Det var først og fremmest i Tyskland, at Napoleons politik blev anledning til en frihedskamp med hovedvægten lagt på det nationale. Og det var også fra Tyskland, at den romantiske strømning skulle udgå med dens vægt på den nationale egenart, den nationale historie og som kernen i et hele det nationale folk.

Romantikens 'folk' er på mange måder en svævende størrelse. Kendetegnende var det dog, at folket ikke bare var mennesker med et sprogligt fællesskab. I romantikkens reaktion mod oplysningstidens almene europæiske kultur blev det naturligt primært at identificere 'folket' med de af denne kultur lykkeligt uberørte lavere stænder, og det vil først og fremmest sige bønderne.

Som alle sin tids og sit slægtsleds mænd i Danmark var også Allen dybt berørt af den tyske filosofi og dannelse. Og det var da også det romantiske 'folke'begreb han tog til sig som sit eget. Og det var ud af de indre modsigelser i især akademikernes brug af

dette begreb, at (selv)modsigelserne i Allens brug af begrebet opstod, hvad enten han skrev som historiker eller som politisk interesseret.

Den af modsigelserne i det romantiske 'folkebegreb', der især ramte Allen med fuld styrke, var, at mens kernen i staten/nationen så givet var den uskyldige, men nationale og frihedselskende almue, så var almuen, netop fordi den manglede kulturens almene dannelse, samtidig uegnet til politisk at styre nationen.

Og hermed har jeg også berørt en anden af modsigelserne i Allens idéverden. For hvis almuen en gang i fremtiden skulle blive i stand til at styre, måtte den ihvertfald først oplyses, og hermed er ringen jo så i virkeligheden sluttet tilbage til den »flade og åndløse« oplysningsfilosofi.

Fragmenter af denne filosofi fulgte da også Allen igennem alle hans skrifter. I hans tidlige skrifter – Håndbogen og i hans artikler som redaktør af Dansk Folkeblad (1841–43) og senest i skrifterne om Det danske Sprogs Historie i Hertugdømmet Slesvig eller Sønderjylland (1857–58) – er spredte henvisninger til en abstrakt menneskeret, natur- eller folkeret ikke ualmindelige.

I de senere skrifter – først og fremmest dog i De tre nordiske Rigers Historie¹ – viser resterne af 1700-tallets filosofi sig på anden måde. Mens hele den tyske filosofi var idealistisk, og f.eks. med Hegel så 'friheden' som en idé – i sidste ende henhørende til et Gudsbegreb –, der satte sig igennem i den faktiske historie, så fik Allens frihedsbegreb og hans syn på klasserne i stigende udstrækning et materialistisk fundament. Kampen om friheden blev i stadig højere grad hos Allen til et spørgsmål om kamp mellem menneskene eller klasserne for at hævde deres selvforståede materielle egeninteresser.

På endnu et punkt viste Allen sig imidlertid mere som et 'barn' af 1700-tallets filosofi eller ihvertfald af dets historiesyn.

Oplysningstidens historieskrivning havde været karakteriseret af troen på fremskridtet, og troen på, at fornuften nu endelig skulle sejre. I forhold hertil målttes den forgangne historie. Man ræsonnerede med andre ord over historien ud fra nutidens præmisser.

Først Herder havde afvist oplysningshistorikernes absolutte værdier, hvorefter historien kunne måles efter samtidens fornuft. Herder tillagde i stedet hver epoke i historien en selvstændig værdi. Hegel tog tråden op og vendte sig imod den pragmatiske eller ræsonnerende historieskrivning (at han så selv i lige så høj grad lagde sig eget udviklingsskema ned over historien, er en anden sag). Og endelig sluttede historikerne med Rankes udtryk om, at alle tider er lige for Gud, op om dette synspunkt.

Men dette var en historieopfattelse, som Allen aldrig i praksis synes at have tilegnet sig. Han læste tidligt Hegels historiefilosofiske forelæsninger (i begyndelsen af 1840'erne), og enkelte steder i hans forfatter-skab skinner da også det synspunkt igennem, at de enkelte tiders handlinger må bedømmes i forhold til disse tiders egne anskuelser og muligheder. Men dette sker kun sjældent. Langt mere almindeligt er det hos Allen at finde den ræsonneren med fortiden, som den tyske historieopfattelse vendte sig imod. Ikke få er de fortidige handlinger, Allen kunne bedømme som afstedkomne »formedelst Tidens Uforstand og Indskrænkethed«. Og aldrig står det mere klart end i Allens bedømmelse af fortidens økonomiske privilegiesystem, at han betragtede sin samtids opfattelse – i dette tilfælde den økonomiske liberalisme – som den eneste sandt fornuftige.

Også i sin grundlæggende opfattelse af 'folkets' historiske udvikling viser Allen sig som ræsonnøren, omend visse træk af især Hegels historiefortolkning dog også skinner igennem. Dette vil jeg forsøge lidt mere detaljeret at redegøre for.

1. De tre nordiske Rigers Historie udkom i 5 bind i 1864–72. Den skulle have behandlet Nordens historie særligt fra 1497–1536. På grund af Allens død nåede værket dog kun frem til sidste halvdel af 1520'erne.

Folkets historie – Enhed eller splittelse?

Allens helhedssyn på 'folket' gik i korte omrids ud på dette:

Folket, nationen, sproget havde oprindeligt dannet sig som en Gudgiven individualitet. – I denne opfattelse var Allen helt på linie med både Hegel og Ranke².

På mange måder skabte eller fastholdt Allen en *myte* om denne folkets oprindelse, thi i begyndelsen af historien var alle efter hans mening frie og lige, lige ihvertfald, hvad angår borgerlige rettigheder, primært retten til at give møde og tale på tinge. I begyndelsen var der således efter Allens mening kun én stand, bønderne. Og hvad nu trællene angik, så kom han mere eller mindre behændigt uden om dette problem ved at hævde, at trællene jo i grunden slet ingen stand var.

I nationens oprindelige 'naturtilstand' herskede der således *enhed*, og enhed var netop hvad Allen både ønskede, at der skulle være, og hvad han mente var i overensstemmelse med nationens egen natur³.

Men ind i det oprindelige 'paradis' sneg sig ikke blot én men *hele to slanger*. Først var det den katolske kirke, der i middelalderen fik for stor magt. Statsmagten (som Allen overalt sætter lig med kongemagten) havde endnu i begyndelsen af dette tidsrum kun lille betydning, og som led i udviklingen af staten

»opnaaede Kirken et Formynderskab over Staten, der virkede velgjørende, saalænge denne endnu stod paa et lavt Trin af Udvikling . . . men siden, da Staten var bleven myndig, blev høist fordærligt . . .« (Haandbog i Fædrelandets Historie. 1'ste Udgave 1840, side 97–98)

Som bodemiddel for denne uting kom så reformationen. Men endnu før denne kom, var forsøget på i kirkens sted at sætte en styrkelse af kongemagten slået fejl med Christian d. Andens fordrivelse fra sit rige.

Den anden slange i paradiset var naturligvis adelen. I begyndelsen havde også adelens magt haft sin begrundelse i omstændighederne. Adelsmagten var løsningen på problemet med at opnå et tilstrækkeligt hærvesen, og her ud af voksede naturligt nok lensvæsenet.

Men hermed var det også slut med Aliens tålmodighed med adelsvælden. Han fandt al dens videre usurpering af den materielle rigdom og af magten i staten både skadelig og unaturlig. Den undertrykkelse af det almene folk, som Allen næsten overalt identificerer med adelsvælden og ikke med kongemagten, kunne ikke retfærdiggøres.

Men også adelsvælden skulle falde. Dette skete med borgeres aktive og bønders passive hjælp ved statsomvæltningen i 1660. Resultatet af omvæltningen blev enevælden, den statsform som Allen selv – i politisk forstand – var oppe imod. Det var derfor naturligt nok, når han i andenudgaven af Haandbogen (1842) i forsigtige vendinger luftede den formodning, at statsomvæltningen kunne have ført til en slags konstitutionelt styre.

Den meget mere stringent 'historiske' C. Paludan-Müller tog i en anmeldelse af Haandbogen (I For Litteratur og Kritik. Første Bind. Odense 1843) Allen alvorligt i skole for hans overalt følte ræsonneren med og voluntarisme overfor den faktiske historie. Resultatet blev, at Allen i de senere udgaver af Haandbogen udelod sine betragtninger over, om enevælden nu også havde været nødvendig, og fastslog, at det havde den.

2. Hegel hævdede f.eks, at »Staten er den guddommelige Idee, saaledes som den er tilstede paa Jorden...« (G. W. F. Hegels Forelæsninger over Historiens Philosophie. Kbh. 1842. side 40). Ranke hævdede tilsvarende, at nationerne var Guds tanker. Se herom f.eks. Iggers: Deutsche Geschichtswissenschaft. 1972. s. 100.
3. Denne vægt på 'enhed' karakteriserede også i mangt og meget den litterære romantik. Man kan f.eks. henvise til Goethe's programdigt: Die Metamorphose der Pflanzen. Ideen er her, at alt vokser ud af den oprindelige enhed, frøet, og søger tilbage til enheden i blomsten. Allens syn på den danske historie har mange ligheder med denne *organismetænkning*. Se om denne: Aage Henriksen m.fl.: Organismetænkningen i dansk litteratur. Kbh. 1975.

Dette betød dog ikke, at hans dom over enevælden blev meget mindre skarp. Adelen fik efter hans mening meget hurtigt igen for stor magt, og i de senere udgaver af Haandbogen lagde Allen yderligere vægt på, at den nye adelsmagt end ikke var dansk. Ind i landet kom på enevældens initiativ en hoben tyske godsejere med samt deres urimelige bondeundertrykkende praksis. Træhesten blev et af resultaterne, stavnsbåndet et andet.

Men alt dette var og blev for Allen unaturlige udviklingsretninger i forhold til det præg, der var sat på den oprindelige gudgivne individualitet, nationen.

Staten måtte søge og Allen ville have den til at søge tilbage mod den tabte enhed. En del af det store mål blev nået med bondereformerne. Men endnu stod det tilbage at få større indre frihed i staten og endnu stod det nok for Allen vigtigste af alle punkter tilbage. Friheden var i sig selv ingenting værd, så længe den blot var en almindelig europæisk borgerlig frihed. Først når friheden førte til 'nationen' havde den et værd.

Og med det nationale havde det i det meste af statens udviklingshistorie stået sørgeligt skralt til. Kirke, konge og adel havde med meget få undtagelser dyrket deres egeninteresser og havde derved forsømt at løse Danmarks mellemværende med det tyske.

Dette problem stod endnu tilbage og fandt langtfra sin løsning gennem den sene enevældes forsøg på at holde det hele statsområde sammen.

Nationens og folkets løsen for skabelsen af en ny enhed var derfor naturligt nok at finde i Allens egen politiske overbevisning: national-liberalismen.

Og at Allen var og blev den ræsonnerende historiker viser sig ved, at al bondepolitik og al national politik bedømmes i forhold alene til målet: den nationalliberale enhed.

Allens syn paa de enkelte klasser

Bønderne

Allens syn på bønderne var præget af, at de i så lang tid havde været undertrykte. Man kan vel sige, at det var selve denne undertryk-

kelse, der på godt og ondt konstituerede bondestandens politiske rolle. Netop på grund af sin undertrykte stilling måtte bondestanden blive kernen i al national og frihedssøgende kamp. Men samtidig måtte bondestanden for at kunne handle i fortid og nutid og igen netop på grund af undertrykkelsen have førere.

I fortiden kunne det være lavadelen eller borgerne, der viste sig som disse førere:

»Det er vanskeligt for en indbrydende Hær i Længden at staae sig mod et heelt saaledes oprørt Folk, som tillige har en Støtte i sit Lands Natur. Almuen havde hidtil savnet Førere. Disse indfandt sig nu ogsaa« og »fandtes navnlig blandt den lavere Adel . . .« (Om Christian den Andens mislykkede undertvingelsespolitik overfor Sverige. De tre nordiske Rigers historie, Bind III, 1867, Første Del, side 215-16).

I nutiden var det efter Allens og hans nationalliberale samtidiges mening akademikerne, der måtte være ledere for bønderne:

»Men i alt Fald haaber jeg, at Deres Mening ikke er, at den raa Masse skal have magten i Staten, men at Massen først skal være gennemtrængt af 'Oplysningen' inden den kommer til Regjeringen. Den uvidende og raa Masses Regjering vilde være det frygteligste Regimente af alle. Men det er desuden heller ikke muligt. Intelligenten er Almagten i vor Tid.« (Uddrag af brev fra C. F. Allen til Laurids Skau. Paris, Søndagen den 18 Januar 1846. Ny kongelig Samling 1727).

Når almuen havde trang til ledere, blev det naturligt nok disse ledere, der blev det i historien handlende subjekt. Bondestandens ene, men også store fordel, var, at den i så at sige hvilende form repræsenterede alt det oprindelige og naturlige i det én gang ensartede folk. Almuen var kernen i folket, fordi:

». . . Den fulgte de naturlige Følelser, der stærkt og dybt vare nedlagte hos den, Kjærlighed til Fædreland, Frihed og Selv-

stændighed . . .« (De tre nordiske Rigers Historie Bind I, 1864, side 205–06).

Men netop fordi almuens dyder kun var en hvilende politisk kraft, der skulle sættes i gang af ledere for at komme til udtryk, havde almuen også sine begrænsninger. Almuen kunne derfor også opildnes af de forkerte ledere, som forførte den til at handle imod dens egne 'objektive' interesser. At dette var tilfældet bekræftede efter Allens mening den historiske udvikling i Slesvig. Gennem den tyskdannede embedsmandsstand var det i tiden forud for den nationalliberale politiks gennemslag i Danmark i al for stor udstrækning lykkedes at vende dele af den oprindeligt danske befolkning i området imod det naturlige, imod den danske almues eget modersmål:

»Imod Sprogskriptet⁴, der var givet ene og alene til Folkets Tarv, reiste der sig Modstand hos en Deel af dette Folk selv. Dette fortjener vel at føres til Bogs og mærkes for Fremtidens Skyld, som en Prøve paa de Forvildelser, hvortil et Folk kan forledes, naar det er saa ulykkeligt at have en Bestyrelse og en Embedsstand, der i lang Tid lagde an paa ikke blot at undergrave dets Nationalitet og indliste en fremmed, men derved endog gik til Værks paa den Maade, at det indgjød Folket Foragt for dets eget Modersmaal og Nationalitet . . .« (Det danske Sprogs Historie i Hertugdømmet Slesvig eller Sønderjylland Bind II 1858, side 264–65).

Efter en kort flirt med delingstanken overfor det slesvigske problem i begyndelsen af 1850'erne er det den politisk afklarede Allen, der her taler til os. Han måtte som mange af de øvrige nationalliberale, der havde været

den samme flirt igennem, vende sig imod dette for os vel mest naturlige synspunkt. Det kunne og måtte ikke blive folket selv, der bestemte, hvor grænsen mellem dansk og tysk skulle gå, og man kunne heller ikke drage grænsen der, hvor dansk og tysk for nærværende skilte. Derved ville man jo netop ikke tage højde for de »ugyldige og slette Elementer«, som almuens trang til ledelse i dette tilfælde havde afstedkommet. Altså at oprindeligt dansktalende egenes almue efterhånden var begyndt at tale tysk p.g.a. den tysktalende embedsstands indflydelse.

Men selv om dette var logisk nok – og blev logikken for de nationalliberale, der med Novemberforfatningen i 1863 ledte Danmark ud i den håbløse krig i 1864 – afspejler det altså alligevel også den følelse af politisk bedrøvelser og viden, som de Ejder-danske akademikere besad.

Denne tro på sit eget kald til at blive ledere var en udbredt tanke blandt de nationalliberale. Det var tanker, der i denne udformning var inspireret af Fichte og Hegel, men som så givet havde rødder længere tilbage⁵. Det var ideer, som på harmonisk vis indgik i det politiske liv i 1840'erne. De fik deres mest eklatante udtryk i oprettelsen af Bondevennenselskabet i 1846. I dette selskab forenedes i alliance den spirende bondebevægelse og de nationalliberale akademikere.

I begyndelsen af 1840'erne havde bondebevægelsen ellers stået selvstændigt frem med ledere som Rasmus Sørensen, I. A. Hansen og den yderst klassebevidste Peder Hansen Lundby.

De talmæssigt få nationalliberale borgere og akademikere med Orla Lehmann i spidsen begyndte endnu tidligere at appellere til bønderne for med dem som grundlag og sig selv i ledelsen at få gennemført en konstitutionel forfatning. Men endnu stod bønderne usikre

4. Sprogskriptet udstedtes af Christian d. VIII i 1840. Det bestemte, at rets- og øvrighedsprog skulle være dansk, hvor det var kirke- og skolesprog. Og det skulle desuden undersøges, om ikke kirke- og skolesprog burde være dansk på flere steder end det på daværende tidspunkt var tilfældet. Det tilstræbtes altså at gøre dansk til embedsprog, hvor det var det hverdagsprog, flertallet talte.

5. Til belysning af denne idé kan der henvises til den koncentrerede, men også meget inspirerende artikel af Povl Bagge: Akademikerne i dansk politik i det 19' århundrede. I Historisk Tidsskrift. 12'te Række. Bind 4, 1970.

eller afvisende overfor borgerskabet og dets krav om en konstitution. Det var jo enevælden, der havde 'givet' dem bonde-reformerne. Hvad havde borgerne egentlig at give dem, kunne de måske spørge sig selv?

Men da den enevældige regering greb direkte ind overfor bøndernes forsamlingsfrihed med bondecirkulæret i 1845, var akademikerne og borgernes tid kommet. Og i 1846 fulgtes en opfordring fra bønder i Holbæk amt og ideer fremsat i Fædrelandet af A. F. Tscherning, og Bondevenneselskabet dannedes. Dette selskab var det organisatoriske udtryk for den alliance, der nu var opnået mellem bønderne og borgere/akademikere. Og det var en alliance ret efter borgernes hjerte. Den spirende selvstændige bondebevægelses førere fik ingen fremtrædende plads i selskabet. Ledelsen af selskabet, der fik stor magt over 'basis' i organisationen, bestod i starten næsten udelukkende af kendte liberale borgere og akademikere. Og tendensen til en selvstændig bondebevægelse med de store masse-møder gik på trods af bondecirkulærets hurtige ophævelse meget i stå.

Da 'frihedens time' endelig kom i 1848 var bønderne og deres ledere derfor i første omgang hægtet af. Den borgerlige revolution i Danmark gennemførtes med de nationalliberales paroler, som bønder og håndværkere også sluttede op om. I de første måneder efter martsrevolutionen herskede den skønne 'folkeånd' fra '48, som også Allen havde efterlyst og siden berømmede. Med vore dages sprogbrug ville man vel sige, at klassekampen for en kort stund var blevet afløst af et nært klassesamarbejde og -samfølelse nærret af den nationale begejstring.

Men alliancens tid var snart forbi, da martsministeren Bardenfleth udsendte noget, der i betænkelig grad mindede om bondecirkulæret for at afholde landets bønder fra selv-tægt overfor 'unationale' godsejere. Og da martsministeriet foreslog og stænderforsamlingernes nationalliberale politikere anbefalede, at den bredt folkevalgte grundlovgivende forsamling suppleredes med 40 kongevalgte medlemmer, brød alliancen næsten omgående sammen. Bondevenneselskabet fik ny ledelse, og det brugtes nu direkte af bøn-

derne selv til at organisere valgene til den grundlovgivende rigsforsamling. Det blev et næsten gennemgående krav til kandidaterne for at opnå selskabets støtte, at de gik imod kongevalgene. Derfor havde mange nationalliberale svært ved at blive valgt, og derfor skærpede også de på deres side den politiske propaganda.

Svælget mellem parterne i den tidligere alliance vedblev med periodevise undtagelser at vokse i den efterfølgende tid. Et af de mest eklatante udtryk herfor kom, da den tidligere initiativtager til alliancen med bønderne, Orla Lehmann, i begyndelsen af 1860'erne talte nedsættende om 'det kostteklædte demokrati' og erklærede, at det burde være de formuende og de dannede, der styrede landet.

Dette var egentligt ikke noget nyt synspunkt. De nationalliberale havde jo hele tiden ment, at det burde være middelstanden, der ledte bl.a. bønderne. Men tonen bliver alligevel en helt anden efter 1848. Før de kom til magten havde de nationalliberale nok også selv for alvor troet på, at de kunne og skulle blive ledere for det hele 'ensstemmige folk'. Praksis viste som beskrevet hurtigt, at klassekampen var langt mere levedygtig end den nationalliberale teoretiseringen. Og det var egentlig blot konsekvensen af denne erkendelse Orla Lehman drog med sine hovmodige udtalelser.

Men selv om alliancen mellem bønder og borgere/akademikere hurtigt brød sammen, blev ideen om det hele, udelelige 'folk' under akademikernes ledelse og det politiske program fra 1840'erne, som måske bedst udtryktes i grundloven juni 1849, ved med at dække Allens politiske tanker.

Som jeg senere skal gøre rede for, kunne Allen ikke gå ind for noget styre begrænset til borgere og akademikere. Han vedblev til trods for mange nationalliberales stigende skepsis at fastholde det gode i den almindelige valgret.

Orla Lehmann, der jo var én af grundlovens 'fædre', kom efterhånden frem til, at Junigrundloven nok havde været et alt for voldsomt spring i demokratisk retning.

Næsten som en direkte kommentar til denne påstand fastholdt Allen også i de sene-

ste udgaver af Haandbogen (1863 og 1870) den for en gangs skyld meget stringent Hegelinspirerede holdning⁶, at junigrundlovens brede valggrundlag var en naturlig følge af enevældens standsudjævning, (overfor den enevældige konge havde jo principielt set alle samfundets medlemmer været lige⁷ (lidt)) og at den derfor burde fastholdes:

»Den nye Forfatning, der er en af de frieste i Verden, har nu allerede bestaaet i en Række af Aar, og den har givet sig selv det bedste Vidnesbyrd . . . Den mødtes i Begyndelsen af Frygt og Mistillid hos ikke Faa, navnlig af Hensyn til Valglovens brede Grundlag. Man sagde, det var for stort et Spring. Vist nok var Springet stort, men det gjordes i den Retning Udviklingen længe var gaaet. Under de enevældige Kongers Regimente havde Lighedsfølelsen voxet og bredt sig. Denne Lighedsfølelse . . . fandt sit naturlige Udtryk i den almindelige Valgret.« (Haandbog i Fædrelandets Historie, VI'te udgave, 1863 side 684. – gentages i VII'de og VIII'de udgave).

Allen var og blev altså for så vidt demokrat. Men han var mærkelig blind for, at en af konsekvenserne af den demokratiske valglov – eller mere bredt: tankebane – dårligt kunne undgå at blive, at landets befolkningsflertal, bønder, husmænd m.fl. måske selv fik den afgørende politiske magt i samfundet.

I 1846 afviste han »Massens Regimente«, i 1857–58 måtte han afvise det slesvigske folks ret til selvbestemmelse i sprogsagen, og i 1860, da Danmark for en ganske kort tid styredes af den bondevenlige regering Rotwitt, var Allen den langt fra venlig stemt⁸.

Allen kunne og ville ikke ønske særinteressespolitik – heller ikke selv om det var flertal-

lets særinteresser, der varetooges. I stedet fastholdt han den politisk urealistiske 'folkeånd'. På trods af bonde – borger/akademikeralliancens hurtige og afgørende sammenbrud synes Allen aldrig for alvor at have forladt ideerne bag den om den harmoniske enhed af folkegrund og akademikerledelse.

Men på ét punkt bliver Allen mærkværdigt nok – i betragtning af den almindelige tendens blandt de nationalliberale – mere 'radikal' med årene. Efterhånden tillagde Allen de materielle drivkræfter i historien større og større betydning.

I tråd med, hvad man kunne vente, er det det borgerlige friheds- og dermed klassebegreb Allen lægger ned over historien i ungdomsskriftet: Haandbogen. Det er her de borgerlige og juridiske rettigheder, der interesserer Allen, og den materielle lagdeling af samfundet får kun i anden instans betydning. Dette hænger klart sammen med hele den liberale tankegang, at frihed var lig med borgerlige frihedsrettigheder:

»Nationen delte sig i Oltiden i to store Klasser, Frie og Trælle, og, da de sidste ingen borgerlige Rettigheder havde, gaves der egentligen kun een Stand, Bondestanden . . .« (Haandbog i Fædrelandets Historie, I'ste Udgave 1840, side 32).

». . . skjønt Fæsterne ikke havde saa store Rettigheder som Selveierne og navnlig ikke kunde være Sandemænd og Nævninger, vare de dog anseete og *frie* og kun afhængige af Jorddrotten, forsaavidt de maatte betale et aarligt Landgilde.« (Samstedts side 239; min udhævning)

Efterhånden ændrer Allens opfattelse sig markant. Det *kan* skyldes, at han alligevel ikke blev så uberørt af den stadige politiske

6. Poul Bagge: Om opfattelsen af den danske enevælde. Artikel i Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst och Industri. Ny Serie. Årg. 27, 1951.

7. Det er den samme tankegang, der ligger bag Hegels forsvar for den preussiske enevældige stat. Først her var der efter hans mening ægte frihed og lighed.

8. Dette hævder i det mindste Allens ungdomsven, grundtvigianeren Vilhelm Birkedal. Vilhelm Birkedal: Personlige Oplevelser, 1898, side 148.

kamp i Danmark om 'almuens' sociale vilkår, – der jo videreførtes med uformindsket kraft efter gennemførelsen af det borgerligt-liberale frihedsprogram –, som hans uændrede politiske stillingtagen lader formode. Det er også muligt, at det er selve Allens med årene mere selvstændige arbejde med det historiske stof, der har medført ændringen. Hvad årsagen end er, så er forandringen ihvertfald tydelig nok, når man har Allens seneste værk: »De tre nordiske Rigers Historie« (udkom 1864–72) for sig.

I »De tre nordiske Rigers Historie« er forholdet måske næsten vendt på hovedet i forhold til den unge Allens synspunkter. Der er i dette værk en tendens til at se de materielle forklaringer som de grundlæggende. Og ud af den materielle magt eller afmagt vokser så i anden række den juridiske eller borgerlige magt/afmagt:

»Den sande og egentlige Grundvold for Adelens Magt var dog ikke Bestemmelser i Love og Haandfæstninger, men i Danmark og Nordens andre Riger, som overalt i Verden, hvor en Adel har blomstret og hersket, en udstrakt Besiddelse af Jordegods og faste Eiendomme... Dersom denne Grund gled bort under Fødderne paa Adelen, vilde ikke nedarvede Vedtægter, endnu mindre nok saa høitidelige skrevne Bestemmelser kunne frelse den fra at synke ned til de andre Stænder...« (De tre nordiske Rigers Historie Bind II 1865, side 54).

»I disse to Stænders (adel og gejstlighed. GJ) overhaandtagende Magt og den naturlige Tilbøielighed til at strække den saa vidt som muligt laa en stor Fare for den Deel af Bondestanden, der stod i Afhængighedsforhold til dem som Fæstere.« (De tre nordiske Rigers Historie Bind IV 1870, Første del side 48).

Det er her den materielle magt eller afmagt hos de forskellige stænder (primært bønderne overfor den besiddende del af adelen), der bliver bestemmende for, om den herskende

tilstand i det Allen kalder »samfundets grund« skal vedvare eller ændre sig.

Allen nærmer sig hermed et materielt klassekampsbegreb. Men som det næsten allerede er sagt, kan det alligevel blive svært at placere denne udvikling i Allens historiske forfatter-skab i nogen meningsfuld sammenhæng med den politisk interesserede Allens synspunkter. Der er ihvertfald intet, der tyder på, at han enten ønskede eller blot ville acceptere, at klassekamp blev indholdet af bøndernes frigørelsesforsøg i hans egen tid. Dette har dog også både set i forhold til historien og i forhold til Allens egen samtid en vis sammenhæng med hans opfattelse af statens/kongemagtens rolle, som jeg senere skal vende tilbage til.

Borgere og akademikere

Når jeg har valgt at behandle disse to grupper under én hat, skyldes det ikke, at Allen ikke skelnede mellem dem, men at de to grupper står i nogenlunde samme forhold til det, der her behandles: folket.

I sine værker af historisk art henregner Allen for det allermeste borgerne (akademikere var der jo ikke mange af) til 'folket'. Borgere og bønder var fælles om at være undertrykte, fælles om at blive undertrykt af adel og kirke. Og dette fællesskab varede naturligvis ved op i Allens egen tid. Den gamle fælles undertrykkelse var så at sige den historiske begrundelse for nutidens fælles frihedskamp.

Men selv om borgerne (og akademikerne) således var en del af folket, så tilhørte de ikke på samme måde folkets kerne. Eller det vil nok være mere præcist at sige, at Allen efterhånden kom frem til det synspunkt, at hverken borgere eller akademikere var så nationalt bevidste som den af kulturen ufordærvede bondestand.

Allen ønskede derfor ikke noget middelsstandsstyre. Det var vel først og fremmest erfaringerne med embedsmænd og borgere i Slesvig, der gjorde ham skeptisk overfor disse gruppers nationale pålidelighed. Og at han var skeptisk, sagde han ligeud:

»Den første franske Revolution bragte en betydelig Deel af Europa Friheden, men paa de fleste Steder blev Nydelsen deraf indskrænket til den dannede Middelstand og de mere velhavende Samfundsdeele. Men disse tilhøre mere den almindelige europæiske Dannelse, og denne er netop paa Grund af sin Almindelighed i flere Henseender snarere fjendtlig end gunstig for Nationaliteterne...« (Om Sprog og Folkeeiendomme i Hertugdømmet Slesvig eller Sønderjylland 1848, side 2. Dette skrift blev udgivet som en del af den på nationalliberalt initiativ udsendte række: Anti-Slesvig-Holstenske Fragmenter).

Af disse grunde var først den næsten almindelige valgret tilstrækkelig for Allen. Og af de samme grunde var han også skeptisk over for sin egen stand akademikerne. Et ganske pudsigt eksempel på Allens 'afstandtagen' fra sine egne giver – omend kun indirekte – følgende uddrag af et brev fra Laurids Skau til Allen:

»...og derved kommer jeg til Deres tredie Ytring om »Folkemændene«. De forstaar derunder tilsyneladende kun saadanne Folk som mig og mine Lige, medens jeg regner efter en større Maalestok og kalder baade Tscherning, Lehmann og Ploug Folkemænd.« (Uddrag af brev fra Laurids Skau til C. F. Allen, dateret Haderslev, den 21de April 1848. Ny kongelig Samling. 1622. Brevet fra Allen, som Skau her svarer på, er ikke fundet).

Allen mente f.eks også, at fastholdelsen af en helstat ville føre netop de dannede og embedsmændene hurtigst og længst væk fra det nationale.⁹

Altså: Efter Allens mening kunne 'folkets kerne', almuen, ikke styre sig selv, dertil manglede den almen dannelse. Samtidig kunne almuens naturlige ledere, akademikerne og borgerne, heller ikke danne et middelstandsstyre for sig selv. Dertil havde de netop for megen almen dannelse, og middelstandsstyret ville før eller siden vise sig at være nationalt korrupt.

I folkefrihedens 'træ' måtte almuen blive roden og stammen; den uden hvis sundhed, der hverken ville blive blad eller frugt. Men hvad er vel i sig selv til gengæld den vinterkolde, tilsyneladende døde stamme værd? Nej 'træet' skulle leve. Blade og frugter, de nationalliberale borgeres og akademikerens af roden nærede og på stammen fæstnede politik, var ligeså nødvendig. Men hver for sig var de intet, og så var det vel kun naturligt, at det blev bladernes og frugternes farver og individuelle former og ikke stammen, der umiddelbart skulle møde øjet?

Kongen:

Allerede C. Paludan-Müller¹⁰ og efter ham mange andre historikere har hæftet sig ved Allens opfattelse af Christian d. II.

En endnu ikke afsluttet historisk debat har forsøgt at bedømme Christian som menneske og konge, og Allens synspunkter har altid stået centralt i debatten. Men i debatten har man for det meste overset, at Allens syn på Christian d. Anden ikke er så individualiserende endda, men hænger snævert sammen med en ideologisk traditions mere generelle syn på kongemagtens rolle.

I Allens samtid og umiddelbare fortid var interessen for det handlende og villende magtmenneske stor. Hegel så billedligt talt i Napoleon »verdensånden til hest«. ¹¹ Hegel

9. C. F. Allen: Skal Danmark være et selvstændigt Rige eller Tydslands Vasal? Kbh. 1851, side 26 et. al.

10. Se f.eks C. Paludan-Müllers anmeldelse af første bind af 'De tre nordiske Rigers Historie' i Dagbladet 6/12-1864 og den udgivne brevveksling mellem Paludan-Müller og Allen om Christian d. Anden. Brev til C. F. Allen. 3'die December 1867. udgivet v/ Ellen Jørgensen i Historisk Tidsskrift. 9'de Række nr. 5 og Allens svar: Brev til C. Paludan-Müller. Dateret Lykkesholm Allé 9, 7/12.1867. Udgivet v/ B. Kornerup i Danske Magazin. 7. rk. 4. bd.s første hæfte. 1948.

11. Citatet er lånt fra: Ebbe Kløvedal Reich's: Frederik.

mente nemlig, at en yderst vigtig drivkraft i historien var den personlighed, der i sig rummede en ny tids ånd og med kraft formåede at sætte denne igennem.

Allens opfattelse af kongens betydning var i stor udstrækning den samme. Blot taler han ikke meget om 'verdensånden'. Det, der interesserede ham, var de enkelte kongers evne til på trods af adel og kirke at fremme 'folkeånden'. Kongen var således næsten per definition 'folkets' allierede. Og en stærk konge var et gode for folket, eftersom han kunne nedtrykke de klasser, der undertrykte det. Som allerede sagt: overfor den enevældige konge blev alle lige.

Det er dette syn på kongemagtens rolle, Allen lægger ned over historien fra de ældste tider, og som han måske overraskende nok endog i glimt kunne udvise i bedømmelsen af sin samtid.

Om Valdemar Atterdag hed det, at han

»forstod at hævde Kongemagten og *derved* tillige de ringere Stænders Rettigheder mod den mægtige Adel og Geistlighed...« (Haandbog i Fædrelandets Historie I'ste Udgave, 1840, side 199. Min udhævning).

Om Christian den Anden hedder det, at han var

»...en mægtig og kraftig Personlighed, i hvis Sjæl der var Rum for alle Tidens nye Bestræbelser, og Villie til at føre det igennem...« (De tre nordiske Rigers Bind I, 1864, side 4).

Og i begyndelsen af revolutionsåret 1848 er Allen i tvivl om, hvorvidt man ikke i stedet for en konstitution snarere burde håbe på en stærk konge, idet denne bedre ville være i stand til at sikre nationen:

»Og selv en Konstitution: er den i *nærværende Øieblik* skikket til at løse Vanskelighederne. En kraftig Konge, kraftig i Villie og Handling og dertil viis og erfaren, kunde maaske nu bringe Orden i dette Chaos og standse den Opløsning, der allevegne æder om sig. Det ydre Spørgsmål løses ikke ved

nogen Konstitution: det er vist...« (Uddrag af brev fra C. F. Allen til Laurids Skau. Dateret Christiania, d. 26. Januar 1848 Ny kongelig Samling 1727).

Dette ønske om en stærk stats/kongemagt var langtfra tilfældigt; men det får dog inden for Allens hele tankeverden et modsigelsesfyldt præg.

Allen var påvirket af den tyske filosofi – og vel især Hegel og Ranke – i sit syn på staten. Mellem staterne gjaldt det, som Allen skrev, ikke om hvad der var ret, men hvem der havde magt. Den stærke stat, som man vel i almindelighed ikke plejer at forbinde med en liberal tankegang, var en nødvendighed for at opretholde nationens selvstændighed over for udlandet:

»Statens egne Interesser vare dengang som altid det sidste afgjørende, forudsat, at den Styrende var en fornuftig Mand, og Staten ikke saa svag, at den imod sin Villie maatte opoffre sig for en Andens Interesser...« (De tre nordiske Rigers Historie Bind II, 1865, side 124).

Også indadtil havde den stærke statsmagt en funktion. I forhold til kampen mellem klasserne opfattede Allen statsmagten som en instans, der var hævet herover. Statens/kongens mål *måtte* – også for at hævde sin egen styrke – være at nedtrykke de klasser, der havde for megen magt og herved samtidig hæve de stænder, der undertryktes af de magtfulde.

Ud fra hele denne argumentation skulle man jo egentlig forvente, at Allen ligesom Hegel ville forsvare enevælden, som den trods alt bedste af alle styreformer.

Men dette var ikke tilfældet. Og selv om det er modsigelsesfyldt, så hænger dette helt klar sammen med, at Allen havde et grundlæggende andet syn på folkets rolle, end det Hegel forfægtede. For Allen havde enevælden gennem styrkelsen af statsmagten overflødiggjort sig selv. Den kunne efter 'ligeliggørelsen' af samfundets stænder »vige bort som en affældig Gammel, der har overlevet sig selv...« Den lighedsfølelse og ikke mindst den

nationalisme, som den nye tid havde fostret, gjorde folket egnet til at tage over og erstatte enevælden med den konstitutionelle stat.

Folkets magt og nationalfølelse kunne – og bedre end de trods alt mere stats- end nationalt interesserede konger – nu udfylde nationen og give den fornyet styrke.

Men hvis folkets styrke skulle give den fornødne kraft til kampen om Slesvig, måtte det være et enigt folk. Og et folk, der stod sammen med sin konge og sin regering.

Regeringen og kongen kunne derfor ikke tillade sig nogen ny undertrykkelse af folkets rettigheder, en afdemokratisering. Og dele af folket – hvad enten det nu var flertallet, bønderne, eller mindretallet, middelstanden – kunne ikke tillade sig at føre snæver standspolitik.

Allen ville vel have sagt, at det han fordrede, og gennem sin historieskrivning søgte at underbygge var, at folkeåndens enhed skulle udfylde staten. I vore dages sprogbrug kan man vel hævde, at det Allen ønskede var classesamarbejde omkring den nationalliberale politik.

Allens betydning i samtid og eftertid

Allens betydning i samtiden var overordentlig stor. Han var den nationalliberale historiker frem for nogen. Og gennem ikke mindre end 7 udgaver af Haandbog i Fædrelandets historie i Allens egen levetid spredtes den nationalliberale historieopfattelse til ihvertfald meget store dele af den dannede middelstand, der netop i 1840'erne behøvede en fælles ideologi og en fælles retfærdiggørelse for sine politiske ønsker.

Men Allens synspunkter spredtes endog langt bredere ud. På basis af Haandbogen

udkom – omend i tør og kedelig form – en lærebog i Danmarks historie i utallige oplag, der brugtes i den almene skoleundervisning.

Og Trykkefrihedsselskabet gjorde et stort arbejde for at udbrede Haandbogen også til bønderne i kampområdet, Slesvig.

Og Allen ønskede at påvirke. Han måtte vedblive at være den ræsonnerende historiker, fordi han både vidste og ønskede, at historien blev brugt ideologisk. Som han siger i fortalen til Lærebog i Danmarks Historie til Skolebrug (1ste udgave 1843), så er fædrelandets historie efter hans mening fortrinlig egnet til at vække og nære fædrelandsk sind og tænkemåde.

Også i eftertiden har Allens betydning været stor. I 1881 genudgav I. A. Fridericia Haandbogen uden væsentlige ændringer. Og denne bog blev brugt som lærebog ved universitetet helt til 1917.

Det vil sige, at Allens synspunkter skal regnes med som en baggrundsfaktor i hele den tid, hvor det radikale og positivistiske historiesyn udviklede sig.

Og der er da også mange træk ved den radikale historieopfattelse (som så glimrende er blevet behandlet af Jens Chr. Manniche i: Den radikale historikertradition. Aarhus 1981), der minder om Allen.

Den store interesse for Christian den Andens historie og reformationstiden er kun ét af dem. Troen på fremskridt og udvikling og interessen for folkets historie er mere grundlæggende fællestræk. Erkendelsen af classeskampens betydning parret med ønsket om classesamarbejde, som Manniche hævder var et egenartet træk ved de radikale positiver, har Allen som påvist haft stor indflydelse på.

Og gennem den radikale historikergenerations næsten enerådende historieopfattelse må vi regne med, at Allens synspunkter helt til vore dage skinner igennem i megen primær og måske især sekundær historieskrivning.